

ROLUL EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN FORMAREA CARACTERULUI COPIILOR

The Role of Religious Education in the Formation of Children's Character

PhD. Candidate Irina Petrea-Sullivan
"Babeș-Bolyai" University, Cluj-Napoca

Abstract. *Family and educational systems' main purpose is to socialize and form the personality of a child. Unfortunately, parents and teachers in most situations are distracted by alternative expectations and societal pressures: to help them become smart, competitive, rich, famous, successful, happy (etc.). Parents wish to help their children develop their abilities, talents, and self-understanding, but this desire tends to forget the importance of developing a child's character as the basic structure of their personality. Parents strive to give children a better life, but don't do enough to help children discover their spiritual lives and deepen their relationship with God. Many teachers believe that issues of spirituality are developed outside the classroom, but this writer argues that children need access to spiritual and/or religious influences for holistic development. Basic psychological experiments agree. One experiment is called "Princess Alice is watching you" and proves that children respond to invisible perceptions. The children in this experiment are told that "Alice" is watching them and will report everything they do. Although they had no evidence of "Alice's" presence, the children behaved better when told she is watching. This experiment challenges us to meditate on how children's behavior is shaped by the belief that God is with them, watching over them, and in constant relationship with them.*

Keywords: *education, pro-social character, spiritual life, psychology, religious education.*

Introducere

Ori de câte ori întreb părinții în legătură cu scopul pe care îl urmăresc în educația copiilor lor, primesc răspunsuri diferite, în funcție de educația și istoria lor de viață, de convingerile și de credințele lor. Cel mai adesea, părinții își doresc să aibă "*un copil sănătos și fericit*", un copil care "*să aibă succes în viață*", pe cineva "*să îmi poarte de grijă la bătrânețe*", "*să ducă mai departe afacerea familiei*" etc. Sunt însă și părinți destui care nu și-au fixat niciun scop și nici nu se gândesc la vreun scop, considerând că cei mici "*cresc oricum, trebuie doar să le dai de mâncare și să ai grijă de ei*". Puțini părinți mai răspund precum odinioară obișnuiau părinții și bunicii lor: "*Să ajungă om cu "O" mare*", adică să fie un om integru, cu un caracter prosocial.

Există destule momente în viața oricărui părinte când acesta se poate simți excedat de o problemă (sau de mai multe) în educația copilului său. Unii părinți preferă să încerce la nimereală soluții, alții recurg la criticism, cicăleală și chiar la bătaie, iar alți părinți încep să răscolească în tot noianul de informații despre educația parentală, căutând tehnici și metode eficiente și avizate psihologic. Există însă în prezent o mulțime de curente și stiluri de parentaj izvorate din culturi și tradiții diferite și nici psihologii nu se pun cu toții de acord în multe privințe privind educația copilului. Confuzi și demoralizați, părinții în căutare de soluții pot pierde din vedere esențialul: scopul educației! Până la urmă, dacă reducem totul la esență, vedem că scopul educării copilului este buna întocmire a personalității sale, în mod deosebit formarea sa caracterială.

Definit adesea, drept "pecete" sau "amprentă" a comportamentul

individului, un mod specific de a fi, caracterul este acea componentă a personalității care vizează suprastructura socio-morală. Prin urmare, caracterul vizează însăși calitatea de ființă socială a omului, ființă care trăiește alături și împreună cu semenii săi. De aceea, ori de câte ori unui părinte confuz i se acordă sprijin de specialitate în a-și regăsi "busola internă" și să redescopere cum ar vrea să își educe copilul apar o serie de întrebări la care e invitat să reflecteze pentru a răspunde: *Cum ai vrea să fie partenerul tău de viață? Cum ai vrea să fie prietenii tăi, vecinii, colegii, șefii tăi? Ce fel de oameni ți-ai dori să se ocupe de contul tău bancar, de sănătatea ta, ce fel de oameni ți-ai dori să conducă destinele comunității și țării tale?. Ce ne dorim cu toții de la aceste persoane? Integritate morală, generozitate, compasiune, empatie, altruism, onestitate, corectitudine, hotărâre, hărnicie, devotement, capacitate de a ajuta, de a ierta, de a oferi afecțiune, prietenie. Adică, să fie OM, așa cum spuneau bătrânii noștri!*

Propagandiștii comuniști utilizau o sintagma greu priceptibilă: "omul nou"! Aceiași lideri făceau vorbire despre figurile esențiale ale istoriei noastre naționale ca despre niște eroi, ceea ce pentru un copil era greu de înțeles (de ce era cazul să devenim "oameni noi" dacă trecutul era plin de asemenea figuri glorioase? Ce era în neregulă cu "omul vechi"?). Confuzia a fost spulberată într-o zi chiar de către tovarășa învățătoare care s-a exprimat clar și răspicat că "Nu există Dumnezeu! Numai oamenii proști din vechime credeau în supranatural pentru că știința nu putea explica fenomenele naturii, dar *omul nou* este educat, cunoaște tainele universului și nu mai are nici frică și nici nevoie de Dumnezeu!" Cu alte cuvinte, omul vechi credea în Dumnezeu, iar omul nou era fără de Dumnezeu! Spre exemplificare detaliem din experiențele proprii:

"Ateismul meu mi-a adus inițial satisfacția de a fi provocat reacții puternice, de șoc, groază și nedumerire, la cei din jurul meu. M-am bucurat de atenția primită și de convingerea că eram "un om nou", adică un om deștept, educat. S-a întâmplat însă ca într-o seară ploioasă și rece mama să întârzie să vină acasă nefiresc de mult, fiind prinsă la serviciu într-o ședință despre care nu putuse să ne anunțe, așa încât, după un timp, am început să mă îngrijorez. La un moment dat, mă cuprinsese o frică teribilă să nu i se fi întâmplat ceva rău și, fără să mai stau pe gânduri, am început să mă rog la icoana Maicii Domnului (pe care o aveam întotdeauna acasă) pentru ca aceasta să vegheze asupra mamei mele și să o aducă acasă curând. Nu a mai durat mult până când mama s-a întors obosită și flămândă, dar bucuroasă că ședința de partid se terminase "ca la un semn" după discuții interminabile. Am realizat atunci că exista ceva mai presus de vorbele învățătoarei și de toată știința din lume. M-am rușinat în sinea mea pentru scurta-mi rebeliune ateistă și am înțeles câtă nevoie aveam de Bunul Dumnezeu, cât de neputincioși eram noi, oamenii, cu toată știința noastră, și cât de mare este puterea rugăciunii".

"Prințesa Alice" și nevoia noastră fundamentală de Dumnezeu. Rolul educației religioase în formarea caracterului copiilor

Un experiment psihologic menit să testeze dacă oamenii se comportă mai bine din punct de vedere moral atunci când nutresc convingerea că există o ființă divină, omniprezentă și omniscientă, care îi vede și le știe toate faptele a fost

propus și condus în 2010 de psihologii Jarred Piazza, de la School of Psychology, Universitatea Kent, Jesse M. Bering, Institute of Cognition and Culture, Queen's University din Belfast, și Gordon Ingram, de la Interactions Lab, School of Management, Universitatea Bath. Concluziile lor au fost publicate în *Journal of Experimental Child Psychology* xxx (2011) xxx–xxx: "*Princess Alice is watching you*": *Children's belief in an invisible person inhibits cheating*". Jared Piazza și colegii săi de la Universitatea din Kent, Canterbury, Marea Britanie, au conceput experimentul, sub forma unui joc-întrecere de tip "lovește ținta," la care au luat parte 39 de voluntari, copii din Belfast, cu vârste cuprinse între cinci și nouă ani. Regulile jocului în număr de trei erau atât de stricte, încât pentru a câștiga, mulți copii ar fi fost nevoiți să trișezi. În timp ce erau filmați în secret, fiecare copil a jucat jocul, o dată cu un adult în cameră, o dată singur, nesupravegheat, și o dată lăsat în cameră sub supravegherea invizibilei Prințese Alice pentru care a fost adus un scaun special. Înainte de a începe experimentul, fiecare copil a fost întrebat dacă el crede cu adevărat în existența Prințesei Alice. Dintre cei 11 copii care au crezut în prezența ei, doar unul a trișat în prezența ei. Din grupul celor 7 copii "necredincioși", 5 au trișat atunci când au fost lăsați nesupravegheați, dar nu mai înainte de a verifica totuși dacă nu cumva Alice chiar era prezentă în cameră, trecând mâna prin dreptul scaunului unde se presupunea că stă așezată. Rezultatele experimentului au arătat că acei copii care au crezut în prezența invizibilei Alice au trișat mai puțin decât cei care au și-au îndeplinit sarcina în absența unei persoane care să îi supravegheze. Copiii care au crezut în prezența invizibilă au rezistat mai mult tentației de a trișa decât cei care au îndeplinit aceeași sarcină în prezența unui adult care îi supraveghea. Spre deosebire de aceștia, majoritatea copiilor sceptici au trișat la un moment dat. Prin urmare, atunci când copiii cred într-o prezență invizibilă care îi supraveghează, au tendința de a se comporta corect și se tem să trișeze.¹

Vârsta este un element important în experimentul lui Piazza. Copiii mai mari (de 8-9 ani) au reușit să reziste mai mult decât copiii mici (5-6-7 ani) tentației de a trișa. În prezența adultului care îi supraveghea, copiii mai mari au comis mai puține greșeli decât în prezența imaginarei Alice sau decât atunci când au fost lipsiți de supraveghere, în timp ce copiii de vârste mici au comis mai multe greșeli în îndeplinirea sarcinii în prezența adultului decât în prezența imaginarei Alice.

Alte experimente psihologice întreprinse anterior celui al lui Piazza și colegii săi au sugerat că credințele și convingerile în puteri supranaturale îi determină pe adulți să aibă comportamente altruiste și să respecte mai atent normele sociale. De pildă, psihologul canadian Bering și colegii săi au condus în 2005 un experiment în care subiecții (studenți) au participat la o întrecere, similar copiilor din experimentului lui Jarred Piazza, numai că în locul prințesei Alice, experimenterii s-au folosit de o... stafie! Rezultatele au fost foarte asemănătoare celor înregistrate

---

¹ J. Piazza et al., "*Princess Alice is watching you: Children's belief in an invisible person inhibits cheating*", în *Journal of Experimental Child Psychology*, 2011, doi: 10.1016/j.jecp.2011.02.003, accesat 16. 09. 2016.

de Piazza. Experimentul altor psihologi canadieni - Shariff și Norenzayan² - arată că, atunci când adulții sunt mai întâi "primeniți" cu ajutorul unor cuvinte cu conotații religioase, au tendința de a fi mai generoși în jocul economic pe care l-au jucat imediat după față de cei cărora li se vorbise mai înainte doar în termeni neutri.

Psihoterapeuții cunosc din practică beneficiile pe care credința în Dumnezeu le are pentru sănătatea psihică a individului, pentru personalitatea și conduita sa. Credința în Dumnezeu este sanogenă, conferind individului o mai bună reziliență și o gândire constructivă, realistă și rațională. Prin contrast, ateii și persoanele puțin credincioase sunt adesea anxioase, hipervigilente, dornice să controleze mediul și frustrate atunci când nu reușesc. Duhovnicii numesc, de pildă, tulburarea de anxietate drept "grija de multe" și cunosc din vechi timpuri cât este de dăunătoare individului atât în plan fizic, cât și psihic. Depresia este astăzi una dintre cele mai răspândite tulburări psihice. Marii depresivi trăiesc cu senzația unui vid imens pe care nu reușesc să îl mai umple cu lucruri lumești. Nimic nu mai face niciun sens pentru ei, nimic nu îi mai motivează.

Omul credincios acceptă că nimic din tot ceea ce este omenesc nu durează și nimeni nu poate controla mediul 100%, de aceea interpretează situațiile de viață într-un mod echilibrat și realist, acceptând ceea ce nu poate schimba. Omul credincios știe că Dumnezeu i-a lăsat liberul arbitru, prin urmare nu are o viziune fatalistă, pasivă asupra vieții, ci are curajul să schimbe ceea ce poate schimba. Desigur, are nevoie și de suficientă înțelepciune pentru a putea deosebi ceea ce poate schimba de ceea ce nu poate schimba. Credința în Dumnezeu dă individului sens chiar și atunci când nimic nu mai pare că face sens, ajutându-l să traverseze cu înțelepciune și maturitate schimbările și crizele din viața sa. Credința în Dumnezeu conferă individului un locus de control intern și o morală superioară. Cel ce crede în Dumnezeu, așa cum arată și experimentul, nu are nevoie să fie păzit de alți oameni ca să respecte convențiile sociale și morale. Știe că nu poate ascunde nimic față de Dumnezeu, așa că nu va fura nici atunci când alții îl îmbie, nici când i se ofera pe tavă ocazia; nu va înșela pe nimeni chiar și în absența unui contract scris, pe când omul fără de Dumnezeu, se poate gândi la cum să își încalce obligațiile și să evite sancțiunile chiar din momentul întocmirii înscrisului respectiv. Credința în Dumnezeu conferă individului o stimă de sine sănătoasă, între aroganța omului dominator și lipsa de încredere a timidului. Astfel, individul își privește locul său în lume nu doar în relație cu ceilalți membri ai societății, ci și cu divinitatea. A face rău oamenilor și naturii devine un act de agresiune chiar împotriva Creatorului. Respectul de sine și respectul față de ceilalți și față de mediu își trag izvorul din respectul față de Creator și sunt o bază solidă pentru asertivitatea acestei persoane. Credința în Dumnezeu aduce umanitatea în fiecare individ și îl plasează pe individ în umanitate. Înțelegerea naturii imperfecte a firii umane se împletește natural cu acceptarea limitelor și a diversității oamenilor și deschide calea iubirii și iertării de

---

² A.F. Shariff, & A. Norenzayan, "God is Watching You: priming God concept increases prosocial behavior in an anonymous economic game", în *Psychological Science*, Septembrie 2007, p. 803-809.

sine și de celălalt. Literatura universală ne-a lăsat o galaxie de personaje memorabile, între care inspectorul de poliție Javert³ și ocnașul Jean Valjean. Javert este cetățeanul model al unei lumi lipsite de umanitate și de Dumnezeu: inteligent, educat, corect, onest, incoruptibil, capabil, devotat sistemului. El apără legea cu orice preț, curajos, perseverent și tenace. În ochii lui, un om care a furat o pâine pentru că era flămând nu are nicio scuză și va rămâne pentru totdeauna un rebut al societății, un element corupt ce trebuie izolat pentru totdeauna de restul lumii. Apologetii doctrinelor totalitare s-au străduit din răspuțeri să croiască "oameni noi" după modelul acestui personaj, oameni care să funcționeze impecabil pentru sistem, dar complet inuman. Javert este atât de inuman, încât nu poate accepta nici bunătatea, iertarea și salvarea care îi vin fără să le solicite chiar de la omul pe care l-a urmărit și dușmănit fără încetare, provocându-i nenumărate suferințe. Se sinucide neputând accepta umanitatea și superioritatea lui Valjean. Pe de altă parte, umilul Jean este un individ simplu, sărac, slab la virtute, josnic, instinctual, dar ceea ce îl va schimba complet redându-l umanității este întâlnirea cu Dumnezeu prin intermediul monseniorului Bienvenu. Javert este un cetățean model, obsedat de dreptate, dar incapabil de iertare, compasiune și afecțiune, deși trecea drept un creștin adevărat. Valjean este un individ umil care îl ia pe Dumnezeu drept în inima sa, nejudicând pe nimeni, preocupat de a face bine și de a-și ajuta semenii.

Experimentele lui Piazza⁴, Shariff și Norenzayan⁵, Bering⁶, McLeod & Shackelford (2005), Sosis&Ruffle (2004) menționate mai sus ne arată cât de mare este nevoia de Dumnezeu nu doar la nivel personal, ci la nivel social, în educarea copiilor noștri, în formarea caracterului prosocial al individului și, implicit, în crearea unei societăți civilizate, umane, echitabile. Studiile ne arată că psihopatia, o tulburare de personalitate caracterizată prin persistența comportamentelor antisociale, lipsa empatiei și remușcării, incapacitatea de a învăța din greșeli, tendințe egoiste, nevoia de a fi stimulat de comportamente de risc, o capacitate mult diminuată de a simți emoții autentice, de a se teme. Are o incidență ce variază în jurul valorilor de 3% din totalul populației de sex masculin și 1% din totalul populației de sex feminin (conform cercetărilor făcute în SUA). Un psihopat este, pe scurt, un individ lipsit de conștiință și căruia îi place să își exercite puterea asupra semenilor, ceea ce îl transformă într-un prădător.

Psihopatia este o tulburare de personalitate deosebit de gravă prin efectele pe care le are pentru societate. Din nefericire, nu poate fi diagnosticată la copii

---

³ Inspectorul Javert și ocnașul Jean Valjean sunt personaje principale în romanul „Mizerabili” a lui Victor Hugo. Cf. Victor Hugo, *Mizerabili*, vol. 1-4, trad. Lucia Demetrius, Tudor Marinescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1969.

⁴ J. Piazza et al., "Princess Alice is watching you: Children's belief in an invisible person inhibits cheating", în *Journal of Experimental Child Psychology*, 2011, doi: 10.1016/j.jecp.2011.02.003, accesat 16. 09. 2016.

⁵ A.F. Shariff, & A. Norenzayan, "God is Watching You: priming God concept increases prosocial behavior in an anonymous economic game", p. 803-809.

⁶ J. Bering, "The Cognitive Psychology of Belief in the supernatural", în *American Scientist*, martie-aprilie, 2006, p. 142-149.

întrucât personalitatea lor este în formare. Mult timp s-a crezut că toți oamenii se nasc buni, această tulburare fiind rezultatul unor traume produse în fragedă copilărie, a unor părinți abuzivi, a lipsei de afecțiune la vârste fragede și că, prin urmare, o terapie a iubirii ar fi suficientă pentru a le reda psihopaților umanitatea.

Cercetările psihologului canadian Robert Hare⁷ au răsturnat însă aceste concepții. Studiile sale din anii 80-90 pun în evidență faptul că persoanele care suferă de tulburare de personalitate antisocială reprezintă 20% din numărul celor aflați în detenție, dar sunt responsabili de 50% din cele mai grave crime și delictе comise. În plus, Hare a arătat că există o mult mai amplă populație de așa numiți „psihopați-subclinici”, care nu ajung să facă închisoare niciodată, deși sunt adesea la limita legii prin comportamentele și faptele lor și, cu certitudine, încalcă uneori norme sociale, reguli instituționale și legi, dar pot să își ascundă urmele: soți bătăuși, manageri de top manipulatori, politicieni corupți, avocați și chirurghi care își tratează clienții și pacienții ca niște mici dumnezei.

Un alt expert canadian, Dr. Paul Babiak⁸, afirmă că psihopații sunt motivați de dorința patologică de a câștiga mereu și cu orice preț, de nevoia exagerată de stimulare și de înclinația de a face rău altora, neputând rata nicio ocazie care li se oferă. Cauzele acestei tulburări de personalitate pot fi atât genetice, cât și de mediu. Cauza neurofiziologică psihopatiei a fost pusă în evidență de studii recent efectuate de experți în neuroștiințe: diminuarea în volum a amigdalei, acea parte din creier răspunzătoare de condiționarea aversivă și învățarea instrumentală, precum și de "decodarea" expresiilor faciale asociate fricii și tristeții Morgan A.B., Lillenfield S.O⁹. au sugerat că o altă cauză posibilă este o disfuncție a cortexului prefrontal, lucru pus în evidență de cercetările lor efectuate pe criminali deosebit de violenți.

În terapie, psihopații sunt deosebiți de rezistenți, întrucât nu consideră că au o problemă, ci că ceilalți oameni sunt de vină; sunt insensibili la pedepse și nu pot înțelege emoțiile celorlalți (sunt imbecili emoționali). Încearcă și adesea reușesc să păcălească chiar și terapeuți experimentați întrucât pot mima convingător convingeri și emoții pe care nu le au și pot manipula cu deosebită abilitate și fără niciun scrupul punctele vulnerabile ale fiecărei persoane. Tendința naturală a acestor indivizi este de a ajunge în poziții de putere și control de unde își vor putea satisface din plin nevoile și trebuințele egoiste, adesea îndreptate împotriva celorlalți. Studiile au pus în evidență că anumite profesii și job-uri atrag în mod

---

⁷ Robert D. Hare, psiholog canadian, expert în psihologie criminală, autor al testului de psihopatie care îi poartă numele, autor a numeroase studii pe probleme de psihopatie, dintre care cel mai cunoscut este „*Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*, New York, Guilford Press, 1999.

⁸ Dr. Paul Babiak, coach și consultant canadian pe probleme de leadership și management expert în psihologie industrială. Cf. P. Babiak, & R. t. D. Hare, R.t D., *Snakes in Suits: When Psychopaths Go to Work*, New York, Harper Business, 2006;

⁹ A. B. Morgan, S. O. Lillenfield, "A meta-analytic review of the relation between antisocial behavior and neuropsychological measures of executive function", în *Clinical Psychology Review* XX (2000), p. 113 -136.

natural un număr mai mare de psihopați decât altele: politică, managementul superior din companiile multinaționale, avocatură, televiziune și mass media, vânzări, chirurgie, poliție, funcționari publici. La polul opus, profesiile care atrag cei mai puțini psihopați sunt cele de asistent social și psihoterapeut.

Psihologii și experții în neuroștiințe ne atrag atenția asupra faptului că psihopații și sociopații (cei la care tulburarea de personalitate antisocială s-a instalat ca urmare a mediului în care au crescut) nu pot fi diagnosticați cu acuratețe decât la maturitate, după ce personalitatea lor s-a cristalizat deja și când prea puține lucruri se mai pot schimba. Tocmai de aceea specialiștii insistă asupra faptului că toți copiii au nevoie, încă de la vârste fragede, de un sistem de cenzuri morale foarte bine pus la punct, bazat pe activarea consecințelor pozitive și negative ce decurg în mod logic sau natural din faptele lor. Acest sistem de valori morale, dar mai ales de consecințe (sau costuri) sociale neplăcute ce depășesc în mod disproportionat beneficiile comportamentelor antisociale se dorește a fi un mecanism automat de frânare a tendințelor psihopate, o „proteză cognitiv-comportamentală” care, prin utilizarea de la vârste fragede, în mod repetat și consecvent în timp, să devină a doua natură pentru persoanele care suferă de psihopatie și care să-i împiedice să pună în act tendințele lor naturale, determinându-i să se comporte adecvat din punct de vedere social. Însă oricât de bine pus la punct ar fi un astfel de sistem de protecție, în absența unui fundament solid, a unui „nucleu dur” născut din convingeri, credințe și valori la care individul aderă intim, există riscul ca întregul edificiu să se prăbușească în condițiile în care în viața individului sau în societate apar situații deosebite precum crize, tranziții, anarhie, anomie, conflicte armate, catastrofe și dezastre naturale.

Concluzii

"Prințesa Alice" și-a dovedit în mod repetat funcționalitatea și cu alți copii decât doar cu cei aleși de autorii experimentului lui Piazza, iar acest lucru s-a întâmplat fără nici cea mai mică dovadă a existenței sale. Ținând cont de această concluzie remarcabilă, nu poți să nu te întrebi cu cât mai bine va funcționa divinitatea în formarea morală a individului, cu toate dovezile pe care oameni din toate timpurile, din toate culturile și etniile și de toate condițiile le-au adus drept mărturie. Creștinii cunosc ceea ce Biblia ne spune și anume că: "începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu". Iată că știința vine să susțină astăzi ceea ce ne este revelat de mii de ani. Astfel de experimente și de cercetări ar trebui să pună pe gânduri pe toți aceia responsabili de întocmirea curriculumelor școlare pentru introducerea educației religioase și spirituale de la vârste cât mai fragede în unitățile de învățământ și aceasta deoarece iată, psihologia o dovedește astăzi ca fiind esențială în formarea prosocială a caracterului individului.

Formarea conștiinței, a probității morale și a caracterului la copii ar trebui să fie o prioritate pentru toate politicile educaționale de oriunde din lume. Familiile pot fi deseori depășite, iar în multe cazuri se pot dovedi medii total nepotrivite

pentru formarea caracterului prosocial al copiilor lor. Singuri, cei mai mulți părinți nu pot face față acestui scop atât de important. Beneficiile formării prosociale a caracterului și personalității individului sunt resimțite de întreaga societate. De aceea, și responsabilitatea trebuie să fie un socială, nu doar individuală. O responsabilitate uriașă pe care avem nevoie să ne-o asumăm deplin. Experimentul lui Jarred Piazza, precum și experimentele celorlalți psihologi amintite aici ne reconfirmă rolul educației religioase din fragedă pruncie pentru dezvoltarea conștiinței și probității morale la copii.

Încă din antichitate școala a fost asociată și s-a dezvoltat în strânsă legătură cu convingerile religioase, funcționând adesea pe lângă temple, sinagogi, biserici, moschei. Drumul spre laicizarea școlii și a procesului de învățământ a fost nivelat de cele două mari sisteme dictatoriale asociate doctrinelor național-socialiste (nazistă) și comunistă, două doctrine politice, sociale, culturale și economice mutante care și-au dovedit grabnic eșecul total. Dumnezeu și educația copiilor întru Dumnezeu a fost înlocuit de liderul politic dictator și cultul personalității acestuia. Astfel se și explică feroarea adeptilor și teroarea dezlănțuită asupra celor care s-au opus aderării la noul cult și, în mod deosebit împotriva clerului.

Experimentul social, politic, economic, dar și psihologic care are loc în Coreea de Nord de 70 de ani încoace evidențiază din plin acest lucru. În locuințele cetățenilor nord-coreeni, portretul liderului este la loc de cinste, adesea transformat într-un altar; în fața portretului sunt aduse lumânări aprinse și flori, iar oamenii i se închină cu plecaciuni. Dacă în Egiptul antic, Faraonul era considerat ca având natură divină, fără a-i înlocui însă pe zei, ci, dimpotrivă, recunoscându-le și respectându-le autoritatea, în Coreea de Nord, așa cum s-a întâmplat și în URSS în timpul regimului lui Stalin, și în Germania lui Hitler sau în România ceaușistă, portretul liderului politic devine o icoană menită să înlocuiască însăși Divinitatea pe care o dezavuează și o combate. Din păcate, lucrurile nu au revenit la normal nici după eșecul celor două mari sisteme. Geopolitica și condițiile economice și sociale de după cel de-al doilea război mondial, cu dezagregarea imperiilor coloniale au adus în Europa Occidentală valuri de imigranți de alte religii și confesiuni. Măsurile *politically correct* menite să garanteze respectarea libertății de opinie și a libertății religioase a tuturor cetățenilor, au scos educația religioasă din curricula școlară și din mediul școlar pentru a evita apariția unor posibile discriminări, tensiuni, dispute și conflicte. Intenția a fost una bună - școala devenind un teritoriu neutru unde toți copiii, indiferent de orientarea religioasă, primesc educație și sunt instruiți ca cetățeni cu drepturi egale, diriguitorii lăsând în seama familiei grija pentru educația spirituală. Scopul inițial a fost atins (deși, nu cu aceeași eficiență pretutindeni), însă efectul secundar nedorit a fost pierderea treptată a convingerilor și trăirilor spirituale autentice. Consumerismul a desăvârșit opera de laicizare înlocuind slujbele și ritualurile religioase cu vizite la mall, ieșiri de weekend în afara orașului și alte obiceiuri seculare.

În multe țări din Europa, bisericile sunt pline mai ales la nunți, botezuri și înmormântări, și mai degrabă goale la slujba Sfintei Liturghii. Spovedania și Împărtășania au devenit noțiuni seminecunoscute sau complet necunoscute pentru o însemnată parte a populației cu vârsta sub treizeci de ani, iar rugăciunile sunt rostite arar, mai ales în situații de criză sau tragice. Chiar și în țările ortodoxe și, evident, în România, sunt mulți cetățeni deranjați de ideea educației religioase în școală. În multe familii s-a pierdut practica rugăciunii (sau nu a existat niciodată) și preceptele după care viața s-a derulat sute de ani (conviețuire prin căsătorie, participarea la slujbele religioase, rugăciune, post, spovedanie, împărtașanie, îngroparea celor decedați etc) au fost înlocuite de alte obiceiuri.

Problema nu constă neapărat în aceste obiceiuri noi, rupte de ceea ce presupune conduita și cerințele creștine. Multe dintre aceste obiceiuri nu sunt în mod vizibil și direct dăunătoare nimănui și nici societății. Problema este că aceste obiceiuri sunt reflectarea unui vid spiritual, a lipsei de credință profundă, a lipsei convingerii autentice în Dumnezeu, a dubiului, a îndoielii și a tendinței de a abandona trăirea religioasă din comoditate și/sau din lipsă de instruire. Or, acest vid spiritual este tocmai fondul propice pentru apariția și instalarea unor tulburări psihice individuale (de exemplu, anxietate, disperare, depresie, criză existențială) și a comportamentelor autoagresive, autosabotare și antisociale. Laicizarea societății are, culmea ironiei, partea ei de vină chiar în radicalizarea tinerilor musulmani din Europa și America. Este foarte simplu să aruncăm vina asupra celor care îi racolează manipulându-le sensibilitățile, vulnerabilitățile, disperarea, sentimentul de eșec, nevoia de validare, de apreciere, de recunoaștere, de a da sens vieții lor. Realitatea este că viața lor fără de Dumnezeu a căscat în ei un vid spiritual și psihologic pe care oricine li-l poate umple cu orice: promisiuni, doctrine, recompense (între care răzbunarea este doar una dintre cele mai râvnite). Orice este mai bine decât nimicul care le devorează psihicul și existența. Orice, inclusiv moartea în numele unui Dumnezeu pe care nu au ajuns să îl cunoască însă cu adevărat niciodată.

Prezența invizibilă permanentă omnipotentă și omniscientă care ne cenzurează comportamentele inadecvate chiar și în absența constrângerilor sociale, a devenit pentru mulți indivizi, mai ales pentru copii și tineri, din ce în ce mai slabă. Candela credinței în Dumnezeu s-a stins în multe cămine, dar mai ales în multe suflete. Vocea profundă a conștiinței noastre care aderă în mod intim la Dumnezeu, vocea imposibil de acoperit a fricii de pedeapsa divină din mintea noastră devine pentru mulți indivizi tot mai îndepărtată. Pentru mulți alții, deja a amuțit de mult. Ar trebui să ne întrebăm cum ne va fi dacă această voce va amuți pentru toți? Ar fi util să ne întrebăm cum ne-ar fi dacă această voce s-ar auzi puternic pentru toți...

The Role of Religious Education in the Formation of Children's Character, Astra Salvensis, V
(2017), no. 9, p. 73-81